

KŐSZEGFALVI FERENC

Délsziget 1946—1947

(Egy hódmezővásárhelyi irodalmi folyóirat története)

„A felszabadulás után, amikor napjainkat nem zavarta tovább a többszöri szirénázás, egyszerűen kimondhatatlan vágyat érzett mindenki, hogy mindazt elérhesse, aminek eddig híjával volt. Mindenfelé lázas tenniakarás volt tapasztalható” — írja 1947-ben Osváth Béla.¹ A lefojtott energiák fölszabadulásával, a nyílt politikai légkörben hosszú szünet után általánossá vált a szellemi pezsgés, Vásárhely a koalíciós időszak gazdaságilag rendkívül nehéz éveiben hallatlan kulturális fejlődésnek indult. A felszabadulást követő hetekben, hónapokban a városban a halászsoktól az írókig, festőkig szinte mindenki szakszervezetet alapított, a várostanács után az újjáalakuló törvényhatósági közgyűlés is koalíciós alapon kezdte meg működését. A népfrontos politika — megpróbálva a köztük való kiegyenlítést — keretet biztosított a hagyományos réteggaladókra is. Erre nagy szükség is volt, hiszen amint Tárkány Szűcs Ernő is megállapítja visszaemlékezésében: „a város 1945 előttről alig örökölt olyan haladó jellegű intézményt, amelyre az új időkben számíthatott volna.”² Rendkívüli jelentősége volt ebből a szempontból a protestáns hagyományaiból mindig megújulni képes református gimnáziumnak, a felszabadulás után feltámadó Tornyai Társaságnak, és a magánkezdeményezésnek, a helyi értelmiség fogékony, a kulturális felszabadulásért ha hibákkal is, de hittel dolgozó, haladó szellemű, a kábulatból már magához tért magjának. A döntő különbség a háború előtti helyzethez képest, hogy a személyiség már nem torzul „csomorkányivá”, a tehetősre szüksége van a köznek, foglalkoztatja, használja. A régiek — a Tornyai Társaság hőskorát jelentő Almási Gyula Béla grafikus (1908—1976), Csomorkányi Pál költő (Simonka György, 1887—1982), Galyasi Miklós költő (1903—1974), Kohán György festő (1910—1966), Péczely Attila népzenekutató orvos (1897—1964), Takács Ferenc kőműves, szociáldemokrata politikus, ebben az időben iparügyi miniszter, majd mezőgazdasági államtitkár (1893—1956) — mellé újak, fiatalok is fölzárkóznak. Dömötör János, (1922—) a Tornyai Társaság egyik titkára, ma a múzeum igazgatója, Kristó Nagy István (1921—) fiatal gyógyszerész, Németh László leghűségesebb itteni famulusa, Kurucz D. István (1914—) festőművész, a kommunista napilap munkatársa, Moldvay Győző (1925—) bölcsészhallgató, költő, Osváth Béla, a 19 éves tanárjelölt (1926—1965), akinek színházában Ajtay Andor, Gobbi Hilda, Somlay Artúr játszik, s aki 1946. április 1-én a Közlekedésügyi Minisztériumtól

¹ OSVÁTH Béla: *A hódmezővásárhelyi színház másfél éve.* = Új Szántás, 1947. 3. sz. 154—158. p. — Hódmezővásárhely felszabadulásának dátuma 1944. okt. 8.

² TÁRKÁNY Szűcs Ernő: *Szerkesztettem a Puszták Népet.* Kézirat szerzője birtokában. 1976. I. p. (Közölte a Csongrád megyei Hírlap, 1981. szept. 8—16.)

kért különvonaton hozza Vásárhelyre az Operaház teljes társulatát vendégszereplésre,³ Tárkány Szűcs Ernő (1921–) jogász, a Társaság másik titkára, a *Puszták Népe* szerkesztője, Várhelyi Endre (1924–1979) későbbi operaénekes, Osváth előde a színházszervezésben, és Vöröss István, a nagy tehetségű költő (1922–1947), Moldvayval együtt a *Délsziget* szerkesztője,⁴ de ott vannak a népi kollégiumként újjáéledt „Cseresnyés” kollégium diákjai is. (Egy 1947-es fölmérés szerint Vásárhelyen ekkor 31 személy vallotta magát írónak, művészeknek, és 2500 volt a szellemi és „egyéb” foglalkozásúak száma.⁵⁰ Az eszmei alapállás széles skálája a polgári humanizmustól a marxizmusig terjedt. Az indulás, a szellemi újjáépítés ideológiai alaptókéjének jelentős része az agrárszocialista hagyomány, Szántó Kovács János és 1919 emléke, a németellenességben újjáéledő negyvennyolcasság, ami a szabadságharc centenáriumán további tápot kap, ezenkívül továbbra is élők a népi írók gondolatai.

Addig elképzelhetetlen kulturális virágzás indult a városban 1944. október 8. után. A kultúra a közélet szoros része, az élni akarás, feltámadás bizonyítéka, – politika.

„1945 kulturális igényének sokoldalú jelentkezése mindnyájunk hatalmas élménye volt Vásárhelyen. Már az év elején arra készített bennünket, hogy a történelmi kultúrformák fejlődési állomásairól előadássorozatot szervezzünk. Az ország nyugati felében még dörögtek az ágyúk, amikor Vásárhelyen már nagy tömeg vett részt a Juhász Gyula, a Szabó Dezső emlékülésen és közel ötvenen jelentkeztek szavalóversenyen való részvétellel” – írja Tárkány Szűcs Ernő már idézett emlékezésében.⁶

(Az 1945. április 7-i szavalóversenynek, pontosítsuk Tárkány Szűcs emlékeit, 98 résztvevője volt, s – érdekes adalék – bíráló bizottságának egyik tagja Kohán György.)⁷ 1944. október 23-án (17 napig volt csak újság nélkül a város) megindul a felszabadított országrész egyik első újságja, a kommunista *Vásárhely Népe*, az öt működőképes nyomda egymás után dolgozni kezd, a következő évben a szociáldemokrata párt napilapját kezdik el készíteni, 1946-ban pedig már három napilapot és két irodalmi folyóiratot nyomtatnak.⁸ 1944 végén már két helyi zenekar ad klasszikus zenei hangversenyeket,⁹ 1945-ben szervezi Várhelyi Endre az első szintársulatot.¹⁰ Ebben az évben a meglevő hat mellett négy új könyv-, papírkereskedésre kérnek engedélyt.¹¹ 1946-ban négy tárlatot (Kohánét is) és hat hangversenyt rendeznek tömegek részvételével,¹² április 1-től augusztus 15-ig Osváth Béla magas színvonalú színházi szezon szervezett,¹³ ősszel

³ Mint az 1. sz.

⁴ Lásd: Vásárhelyi személyek életrajzi adattára a Németh László Városi Könyvtár helyismereti gyűjteményében. (NLK) A dolgozatban szereplő helyi személyek egy része megtalálható a *Hódmezővásárhely jelesei* c. életrajzi kislexikonban is. (H. 1974.)

⁵ *Vásárhely – foglalkozások szerint.* = Független Újság, 1947. ápr. 27. 4. p.

⁶ TÁRKÁNY SZŰCS ERNŐ: I. m. 2. p.

⁷ KÁRÁSZ JÓZSEF: *Az új élet kezdetén.* A Vásárhely Népe c. napilap repertóriumuma 1944. okt. 23–1945. ápr. 17. H. 1969. Bevez. 12. p. és 679. tétel.

⁸ KÁRÁSZ JÓZSEF: *Csongrád megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1843–1970.* Szeged, 1974.

⁹ L. KÁRÁSZ J. 12. sz. alatti repertóriumuma.

¹⁰ Mint a 6. sz.

¹¹ KÖSZEGFALVI FERENC: *Hódmezővásárhely könyvkultúrája 1869-től 1949-ig.* Évfolyamdolgozat. H. 1980. ELTE könyvtár tanszékén. (Kézirat.)

¹² *A koalíciós idők.* Hódmezővásárhelyi újságok repertóriumuma. 1945. ápr. 18–1949. okt. 29. Készítette Kárász József. Kézirat a NLK-ban.

¹³ Mint az 1. sz.

megjelenik a *Puszták Népe*, s két hónapon belül a konkurrens folyóirat, a *Délsziget*. „... Vásárhely önerejéből a kultúra több ágában vidéki viszonylatban példátlan robbanás állapotába került, felhalmozott műveltségével végre kezdeni akart valamit.”¹⁴ Németh László szelíd honvággyal írja később:

„Vásárhelyre érkezésem heteiben a Mathiasz panzió-t fogalmaztam újra, a következő évben az egymással versengő két helyi folyóirat (akkora volt ott a szellemi égés!) két régi témám íratva át és meg: a *Puszták Népe*nek a *Pusztuló magyarok* című vígjátékot adtam oda; a *Délsziget*nek az *Erzsébet-nap-ot*...”¹⁵

* * *

A Tornyai Társaság folyóirata, a *Puszták Népe* első száma 1946. szeptember 5-én jelent meg Vásárhelyen. Alig két hónap múlva újabb folyóirat indult; a Társaság két fiatal költő tagja által alapított „*Délsziget kiskönyvek*” első számát október 30-án kezdték árusítani. Sarkadi Imre korabeli kritikájában így töpreng a csomorkányi szituáción:

„Adhat egy ötven-hatvan ezres lakosú város annyi író, művészt, tudóst, hogy két folyóirat kelljen megszólaltatásukhoz? Nem valószínű. Sokkal valószínűbb, hogy a politikai rivalizálódás hatása alatt kell két fórum az írástudók számára. Még ez is jó, mert azt jelenti, hogy komoly igények feszülnek ott...”¹⁶

A helybeli Tárkány Szűcs Ernő hasonló okra vezeti vissza a *Délsziget* alapítását: Galyasi Miklós (a Társaság titkára) és Vöröss István költői vetélkedésére, amely „elvi síkon úgy fogalmazódott meg, hogy komoly költő nem vehet részt olyan tömegnevelésben, amit a Tornyai Társaság végez... Két folyóirat egy vidéki városban tökéletes örültségnek tűnik...”¹⁷

Az egyik alapító-szerkesztő, Moldvay Győző szerint a folyóiratot azért indították, hogy teret adjanak a népi íróknak. Amint a Kohán György életútját feldolgozó emlékezésében írja, 1946 tavaszán Kohánnal és Vöröss Istvánnal az irodalom hatékonyságáról beszélgetve támadt az ötletük, hogy szólásra bírják Kodolányit, Németh Lászlót, Szabó Lőrincet; ha máshol nem, szólaljanak meg itt, Vásárhelyen.

„S ekkor, — írja Moldvay —, az az ember (ti. Kohán) aki maga is pörölyök alatt vergődik, akinek támaszra, barátira lenne szüksége — elsőként csap a tenyerembe. Kész a szövetség, és pár hónap múlva már utcára kerül a *Délsziget*... Kohán pedig serénykedik mellettünk. Járja a nyomdát, kézirat után szimatol Pesten, Csabán. Gyuláról az egyéni hangú, kitűnő képességű lírikust, Simonyi Imrét (1920—) kapcsolja a *Délsziget* gárdájához. Szegedről Faragó Jenőt, majd Takács Tibort (1927—, a *Délsziget*ben még Takács István néven publikálta verseit)... A *Délsziget* egyik szellemi motorja, éltetője: Kohán György!”¹⁸

Vállalkozásuk céljáról (már az első szám megjelenése után) Moldvay az egyik helyi lapban, a *Vásárhelyi Független Újság*ban is nyilatkozott:

„Úgy véljük, egy jószándékra az újabb jószándék csak nyereség lehet. Amint nem bűn például egy jó festmény után egy másik jót alkotni. Nem hozunk új irodalmi irányokat,

¹⁴ TÁRKÁNY SZŰCS ERNŐ: *I. m.* 1. p.

¹⁵ NÉMETH LÁSZLÓ: *Negyven év. Pályatörténet*. Bp. 1969. 35. p.

¹⁶ SARKADI IMRE: *Délsziget*. = *Szabad Szó*, 1946. dec. 24. Kötetben: S. I.: *Cikkek, tanulmányok*. Bp. 1974. 413—416. p.

¹⁷ TÁRKÁNY SZŰCS ERNŐ: *I. m.* 8. p.

¹⁸ MOLDVAY GYŐZŐ: *Eroica*. Kohán György életútja. Hódmezővásárhely, 1968. Kézirat a NLK-ban. 8. p.

nem akarjuk meghódítani a világot. Egy a célunk: megtartani azt, amink maradt. Ugyanakkor föl kívánjuk venni a kapcsolatokat a szomszéd népek irodalmával is oly módon, hogy például a román, szerb, orosz irodalomnak — főleg versfordítások — szentelünk egy-egy kiskönyvet. A közeljövőben terveztük egy finn antológia összeállítását is, amelyben a többi rokon nép hangja is közelebb kerülne egy-egy fordítás révén a magyar fülekhez. . . ”¹⁹ (Ez a kitekintési szándék sajnos megmaradt tervnek.)

Moldvay Győző és Vöröss István alapállására az a naiv hangú fölhívás is jellemző, amely a *Délsziget* első számában jelent meg. Eszerint:

„A Délsziget nem üzleti vállalkozás. Független szegénységünkben teljesen olvasóinkra vagyunk utalva. Ezért kérjük szellemi munkánk barátait, akik meg akarják óvni vállalkozásunkat annyi más magyar törekvés sorsától, az elbukástól, kiskönyvünk 4 forintos árának megtérítésével anyagilag tehermentesítsenek bennünket.”²⁰

A *Vásárhelyi Független Újság* már a folyóirat készülődéséről is tudósított, szeptember 14-i számában *Délsziget* cím alatt ezt olvashatjuk:

„Fiatalság helyi költők és írók egy csoportja Délsziget címen könyvsorozat szerkesztését és kiadását határozta el. A sorozat kötetében a délvidék, valamint az egész ország író- és költő kiválóságainak művei fognak megjelenni. Az első kis kötet október folyamán lát napvilágot, lapjain Illyés Gyula, Kristó Nagy István, Németh László tanulmányával, Bibó Lajos, Csomorkányi Pál, Kodolányi János elbeszéléseivel, Csordás Nagy Dezső, Galyasi Miklós, Moldvay Győző, Pákozdy Ferenc, Simonyi Imre, Sinka István verseivel, valamint Madácsy László és Mátyás Sándor műfordításaival. A könyvsorozat, melynek felelős szerkesztője Moldvay Győző, évi hat, egyenként 52 oldalas kötetet tartalmaz, Erdei Sándor könyvnyomdájában készül, s igen alacsony áron, darabonként 4 forintért kerül eladásra.”²¹

Moldvayék vállalkozása a legtöbb jóindulatot, segítséget továbbra is a *Független Újságtól* kapta, (a fiatal költő ennek a lapnak volt rendes munkatársa), a többi helyi orgánum néhány protokolláris sorral regisztrálta megjelenésüket, gyanakodva, szkeptikusan vagy éppenséggel ellenségesen szemlélte a *Délsziget* indulását.

A nyolcadrét alakú kiskönyvek — az induló számnál még helyénvaló a név, ez még antológiának tekinthető, a továbbiak már fokozottabban folyóirat jellegűek — első száma 1946. október 30-án jelent meg 48 lap terjedelemben, id. Erdei Sándor nyomdájának gondozásában. A második — karácsonyra való tekintettel — december 15-én, a II. sorozat 1. száma — amely különböző okokból a folyóirat utolsó száma lett — 1947. február 28-án. A második és harmadik szám már 64 lapos, ezek a Németh-nyomdában készültek.²² Az első kettő 4, a harmadik szám 5 forintba került, 5–600 között ingadozott a példányszám.

A torzóban maradt vállalkozás dokumentumait, az egyes számokat nézegetve nem lehet megtagadni az elismerést a két, alig huszoneves szerkesztőtől, — akik közül az egyik, Vöröss István, helyhez bilincsel, tolókcocsiba kényszerült beteg volt —, akik a háború befejeződése után másfél évvel ezt a három számot teljesen a maguk erejéből, társadalmi bázis nélkül, négy hónapon belül létrehozták. Az összesen 176 lap összterjedelem keretében 41 szerző, illetve alkotó

¹⁹ Az örök magyar szellemért. = *Független Újság* (FÚ), 1946. nov. 3. 4. p.

²⁰ Közlemény az első szám borítólapjának belső oldalán.

²¹ *Délsziget*. = FÚ 1946. szept. 14. 3. p.

²² L. a 8. sz. alatt hivatkozott bibliográfiát. A *Délsziget* számai megtalálhatók az OSZK-ban és az NLK-ban.

80 írásművének és 5 fametszetének adtak nyilvánosságot akkor, amikor a kultúra normális vérkeringésének megindulása alapvető kérdés volt. Ebbe a vérkeringésbe Gyulától Kaposvárig bevonták a délvidék majd minden jelentős városát — a *Délsziget*nek is voltak vidéki szerkesztői —, Budapestről a *Délsziget*hez kapcsolták a *Tűcsökzene* futamait próbálgató Szabó Lőrincet, az emberi lét végső nagy kérdésein töprengő Kodolányi Jánost, válságos alkotói periódusukban fórumot adtak számukra, Németh Lászlót 1940-ben írt *Erzsébetnap* c. drámájának átdolgozására és publikálására készítették.²³ Sok fiatal tehetséget fedeztek föl, indítottak útra: az akkor jelentkező költő-író nemzedék több tagjának neve éppen a *Délsziget* lapjain tűnik föl először.

A számok anyagát vizsgálva azonnal szembevetűn a líra túlsúlya. Az első számban közölt 24 írás közül 12, a másodikban levő 12-ből 5, a harmadik számban található 49 műből 33 a vers, az összesen közölt 80 írásból 50! A 41 szerző közül 17 a költő, a versek számához képest kevesebb, hiszen az egy Szabó Lőrinctől a harmadik szám 18 verset hoz (!). A másik szerző, akitől Németh Lászlón kívül drámát közöltek, Shakespeare. A *Vihar* két részletét a vásárhelyi Pákozdy Ferenc tolmácsolásában az első számban hozták. Az epikát hét szerző nyolc novellája, Kodolányi *Vízöntő* című művének szemelvénye, hat tanulmány, egy Katona Imre által följegyzett csongrádi népmese, egy-egy Francis Jammes- és Alarcon-mű részletének a fordítása, hat könyvismertetés és négy egyéb cikk képviseli. Kötetről kötetre haladva megfigyelhető a szerkesztők határozott törekvése új és új szerzők bemutatására, tematikájuk gazdagítására. Az első kötet tulajdonképpen egy, főleg vásárhelyi szerzők műveit bemutató vers-, novella-, műfordítás-antológia. A második számban, hat új szerzővel már drámát, regényrészletet, népmesét s egy, a népdalgyűjtést bemutató remek Péczely-írást is találunk. A harmadik szám már-már túlzásnak ható gazdagsága 49 művet hoz 28 szerzőtől, olyan, többségében már nem vásárhelyi szerzőktől, akik közül huszonkettővel itt találkozunk először. Irodalmi megemlékezés (Szabó Dezsőről, Vajda Jánosról), képzőművészeti ismeretterjesztés, ismeretlen Kossuth-levelé bemutatása éppúgy megtalálható itt, mint a hagyományos vers és novella. Egyedül itt közölnek könyvismertetést is, *Számadó* címmel, első, egyetlen jeleként a tematikus taglalásra, rovatbeosztásra való törekvésnek. A három számot — aránytalan elosztásban (3, 1, 1) — Almási Gyula Béla öt fametszete illusztrálja. (Szalonnasütés, Délibáb, Havasi Pásztor, Béke, Vízholdó.)

Ami a közölt művek minőségét, értékét illeti, természetesen mindhárom műfajcsoportban külön kell választani Németh Lászlónak a második számban közölt drámáját, Szabó Lőrinc verseit, Kodolányi János *A hárfa* c. novelláját, készülő *Vízöntő*jének részletét.²⁴ Magasabb klasszist képviselnek, itteni megjelenésük irodalomtörténeti jelentőségű.

A lírai termés többi, Szabó Lőrincen kívüli részét többségében a vidéki városokból verbuvált fiatal pályakezdő (19–35 éves) költőktől gyűjtötték be, s csak kisebb részben származnak a három helybelitől. (Moldvaynak 5, Vörössnek 4, a vásárhelyi tanár Csordás Nagy Dezsőnek szintén 4 versét közlik.)

²³ NÉMETH László: *Homályból homályba*. (Bp. 1977.) II. k. 46. p.: „Az ambiciózus szerkesztő... úgy szedte ki a tollam alól, hogy a harmadik felvonás nem volt még meg, amikor az elsőt már korrigáltam.”

²⁴ MOLDVAY Győző: *Szabó Lőrinc és a Délsziget*. = Tiszatáj, 1967. 2. sz. 174. p.: „... s Kodolányi János, akihez Pestre addig járogattunk 1946 tavaszán, míg a *Vízöntő* ívnyi részletével ajándékozta meg lapunkat.”

Egynél több verssel szerepel Darázs Endre (Bp, 1926—), Simonyi Imre, Takács István (ma Tibor), Takáts Gyula (Tab, 1911—). Egy-egy versét közölték Csorba Győzőnek (Pécs, 1916—), Ertsey Péternek (Pápa, 1921—), Faragó Jenőnek, Flórián Tibornak (Szamosújvár, 1909—), Hatvani Juditnak, Kiss Alajosnak, Kopányi Györgynek (Pécs, 1921—), Madácsy Lászlónak (Sándorfalva 1907—) és Szabó Edének (Gödöllő, 1925—).²⁵

A témakör szűkös ugyan, legtöbbször a szerelem, az elmúlás, a táj, a személység, de a hang csak olykor mutál, többségében egyéni, biztos, erőteljes, — a lírai anyag egészében jónak mondható. Szinte a korai Radnóti világa szólal meg például Vöröss István *Immár a pincék, hordók torka mély* című versében:

„A fák közt már úgy sziszeg a szél, / akár egy árva elátkozott lélek. / Immár a pincék hordók torka mély, / Immár a hős nyár üszke is elégett. / Most jölteszi, ha borzong, aki fél, / most aludjon el, aki még remélhet. / Vén, kormos mécskek kanóca az éj. / A jegenye a mennyekkel beszélget...”

József Attila szegényember-verseihez hasonló fogantatású, gyengédségű s tisztaságú *Bőség* című versében a dézsában fürdő „állapotos asszony” képe:

„...Csobog a dézsa, az asszony arcát mossa, / órmótlan csipőjét a nap záporozza. / Rivalog a béres. Három apró gyerek / anya-öle-langyu sarakban hentereg. / Megcsobban a dézsa, az asszony épp kilábol, / fölötte az izzadt, rézorrú nap ámul. / Ég a nyár, ég a nyár Isten-igazában. / Moccanatlan méléz a víz a dézsában.”

Moldvay Győző a végtelenségre, a szabadságra való gyermeki rádöbbenést ábrázolja lélektani hitellel a *Sárkány, égi küszöb* című versében, Takács István *Vázlat a hajnalról* címmel egyetlen pillanatot rögzít mesterien, Csorba Győző közösségért fohászkodik; „... legyek hűséggel ember, ringassam a sáros földet dédelgető szívemben.”

A novellák színvonala elmarad a versekétől. Magányos, beteg lelkű, félretaposott emberek lombikban előállított, eseménytelen töprengései, esetleges konfliktusai töltik meg a *Délsziget* elbeszéléseit.

A műfordítás-irodalmat három szerző képviseli. Pákozdy Ferenc már említett fordítása Shakespeare *Viharjából* az első számban jelent meg, azzal a Francis Jammes költői prózájából vett szemelvényvel együtt, amelyet a gimnázium nagy műveltségű, Németh László által is emlegetett tanára, Mátyás Sándor fordított, *Egyedül a tengerrel* címmel. Napjaink jeles spanyol—portugál műfordítójának, Benyhe Jánosnak munkája a harmadik, aki vásárhelyi születésű lévén, itt jelentkezett első munkáival. Ő Alarcot fordít, *Este a madridi sétányon* című, remek, több szólamú párbeszédét a második számban hozták.

A folyóirat legértékesebb közleményei közé tartozik *A halott kedves* című csongrádi népmese, amelyet Katona Imre jegyzett föl 1941-ben. A népre, a nép kultúrájára a *Délsziget* zárt, kissé parnasszista világában jóformán csak ez a mese, valamint Péczely Attila népzenekutató (1897—1964) és Bálint Sándor szegedi néprajztudós (1904—1980) egy-egy írása emlékeztet. (Péczely A.: *Amíg egy népdal eljut Szórháttól a 103-ig*, Bálint S.: *A magyar néphagyomány és a katolikus liturgia.*) Ezek mellett két megemlékezés, egy Madácsy-tanulmány s egy ismeretlen Kossuth-levél közlése teszi változatosabbá a folyóirat anyagát, tágítja határait az irodalomtörténet felé. A Budapest ostromának idején elhunyt Szabó Dezső munkásságát a Nemzeti Parasztpárt pécsi emlékestjén

²⁵ Magyar irodalmi lexikon I—III. Bp. 1963—1965.

Várkonyi Nándor (1896—1975) elemezte. Szubjektív hangú előadásának szövege Koltay-Kastner Jenőnek (1892—) az akkor ötven éve halott Vajda Jánosra emlékező írásával együtt a harmadik számban található. Ugyanitt közölték a szegedi irodalomtörténész, Madácsy László *A mai francia költészet* című, 1944-ben írt tanulmányát és Kossuthnak egy — Tóth László által közreadott és kommentált — ismeretlen levelét.

A *Délsziget* legproblematisabb írásának Kristó Nagy István *Szellem és politika* című tanulmányát tartották, de ellentmondásra készített a szerkesztői beköszöntő is. A mindössze fél oldalnyi beköszöntő kategorikusan elutasítja azt a tételt, hogy az irodalom mindenkié. Fölvilágosítja olvasóit, hogy az irodalomnak a tömegek fölé kell emelkednie, a művészet szigetére (vö. *Délsziget*) csak a kiválasztott értő kevesek léphetnek be. Kristó Nagy dialektikus gondolkodást, alapos képzettséget mutató tanulmányában — tulajdonképpen a Tornyai Társaságban tartott ún. székfoglaló beszédében — írja:

„Az emberiség túlnyomó többsége csak akkor közelíthet a teljes élet felé, ha mai élet-színvonalát emeljük... Arra azonban ügyelnünk kell, hogy az életszínvonal emelése valóban magával hozza az emberibb életet: ne csak jólétet eredményezzen, és személyiségeket megölve tömegembert tenyesszen, aki meglegedett, önelégült; üres izgalmakat, élvezeteket hajszol, vagy munka és szellem nélkül is még többet követel”

Majd így folytatja:

„... A gyakorlati megoldás pedig az ... hogy a politika és gazdaság aláztos ön-alárendelésével erősíti a szellemet...” (A politika által sokszor kihasznált, kijátszott, becsapott, abban csalódott magyar értelmiségi hangja.) „Kik lehetnek ... az irányítók ... az új emberi ideál...?” (Felületesen olvasó bírálói szinte kivétel nélkül csak az erre adott választ ragadták ki.) „Háromféle csoport tagjai hordozzák magukban azt a teljes emberséget, melyre törekszünk; az egyik a parasztság; a másik a fölényes kultúrájú, igazi szellemi ember, ... a harmadik a megtért, a keresztény.”

Ezzel az eszmefuttatással s a névtelenül megjelent szerkesztői beköszöntővel a kulturális porondra lépő folyóirat azonnal heves támadásoknak tette ki magát. „Mit akar a Délsziget?” — tette föl az indulatos kérdést a város szociáldemokrata napilapja, az *Alföldi Újság*. A beköszöntő s a Kristó-tanulmány néhány részletét idézi, majd megállapítja: „A Délsziget tervszerűen, irodalmi mezbe burkolva olyan délszigetet akar épp Hódmezővásárhelyen megvalósítani, amelynek politikai ízű támadása kétségtelen a demokrácia ellen.”²⁶ Galyasi Miklósnak, a Tornyai Társaság egyik alapítójának, a *Puszták Népe* főszerkesztőjének hozzászólását a *Független Újság* hozta, *Lássunk tisztán* címmel.²⁷ Galyasi, aki maga is költő, (a *Délsziget* két fiatal szerkesztőjét az ő „gyermeké”-ként tartották számon), diplomatikus hangon rögzíti a beállott státusz quót. Kijelenti, hogy nincs részük az *Alföldi Újság* kirohanásában, bár baráti levélben ők is helytelenítették az új folyóirat indítását. Nem tartották szükségesnek, hogy írásaikkal támogassák, de tagjaiktól sem vették rossz néven, ha abban írásaik jelentek meg. Megvédi Kristót, — személyi ellentétnek tudja be támadtatását. A kommunista napilap, a *Vásárhely Népe* higgadtan leszögezi: „A könyvecskének nincs egységes iránya. Munkatársainak nagy része gyűlölettel és undorral szemléli a politikát, ami nyilván onnan ered, hogy nem ismerték még fel azt,

²⁶ Mit akar a Délsziget? = *Alföldi Újság* (AÚ), 1946. nov. 3. 3. p.

²⁷ FU 1946. nov. 5. 2. p.

hogy a politika, — a jó politika —, által lehet előbbre segíteni az emberek kulturális és gazdasági felemelkedését.”²⁸

Sarkadi az első számot így kommentálta: „... Kristó Nagy meglehetősen tájékozatlan a társadalomtudományban, s így amit mond, inkább romantikus utópia, minden pozitív érték nélkül.” Ő kitér Ember Gedeonnak lényegében a közösségi eszme ellen tiltakozó jegyzetére is, majd így folytatja:

„Nem rokonszenvesek ezek a jegyzetek, ez a negatívum önmagában véve semmiképpen nem elég ahhoz, hogy megadja egy magatartásnak az értelmét. A tiltakozás harmadik formája pozitívum: a közösség vállalása azokkal az írőkkel, akik pillanatnyilag kikerültek a magyar irodalom életéből... A Délsziget folyóiratnak jelentéktelen volna, ha a benne megnyilvánuló próbálkozások nem volnának veszélyesek. A legteljesebb jóindulattal mondjuk: középszerűen még tagadni sem lehet meggyőzően.”²⁹

A költői vállalkozás további számaiban nem közölt olyan munkát, amely a politikával közvetlen kapcsolatban lett volna, a második száma kedvezőbb fogadtatásra talált a helyi lapok körében. Az *Alföldi Újság* is elismerő bírálatot közöl róla, kiemelten szól Németh László drámájáról.³⁰ A *Független Újság* az új számot értékesebbnek, változatosabbnak nevezi az elsónél, karácsonyi számában pedig alapos értékelő cikket jelentet meg.³¹ Sarkadi a második számról így ír: „... Színtelenebb az elsónél: megszaporodott a vers, eltűnt az ideológiakeresés, valószínűleg kifogytak a keresők mondanivalói. Folyóiratnak azonban jobb lett.”³² Ekkorra más országos lapok is fölfigyeltek a *Délszigetre*. A *Független Újság* december 29-én a *Szabad Szó* általában pozitív véleményét idézi, (Sarkadi kritikája), néhány nap múlva pedig arról számol be, hogy a rádióban és a *Kis Újságban* is foglalkoztak a folyóirattal.³³ A *Vásárhely Népe* január 14-én *Fővárosi bírálat a vásárhelyi folyóiratokról* címmel Lukácsy Sándornak a *Valóság* 1946-os utolsó számában megjelent cikkét idézi hosszasan, kommentár nélkül.³⁴ Lukácsynak a két vásárhelyi folyóiratot balról támadó írása a *Puszták Népe*ben még csak talál valamelyes értéket, a *Délsziget* azonban szerinte „alig leplezett ellenforradalmiság”. Cikkéből ítélve a szerző csak a folyóirat első számát látta, s ebből is mindössze a fentebb említett két problematikus írás ragadta meg a figyelmét. Kétségtelen, hogy a *Délsziget* nem volt marxista orgánium, mindkét szerkesztője, több szerzője politikailag képzetlen, tapasztalatlan volt vagy több dologról idealista nézeteket vallott, de az ellenforradalmiság megbélyegző címkéjét a folyóiratban közölt összes mű ismeretében bárki bizvást letépheti róluk. A *Vásárhely Népe* már idézett lakonikus megállapítását fogadhatjuk el realisnak: a *Délsziget* munkatársai irtóztak a politikától. S ha közös elvi platformot kell keresnünk számukra, azt az elefántcsonttoronyba menekülés vágyában találhatjuk meg, a háború mocska, az emberi gonoszság, a szegénység elől egy tiszta, szép világba való menekülés vágyában.

²⁸ Délsziget kiskönyvek. = Vásárhely Népe (VN), 1946. nov. 3. 6. p.

²⁹ Mint a 16. sz.

³⁰ Megjelent a *Délsziget* második száma. = AÜ 1946. dec. 17. 3. p.

³¹ A *Délsziget* új száma. = FÜ 1946. dec. 17. 3. p. — A *Délsziget* karácsonyi száma. = FÜ 1946. dec. 24. 2. p.

³² A 16. sz. alatt idézett kritikában.

³³ A *Szabad Szó* a *Délszigetről*. = FÜ 1946. dec. 29. 2. p. — A rádió és a *Kis Újság* a *Délszigetről*. = FÜ 1947. jan. 5. 2. p.

³⁴ VN 1947. jan. 14. 2. p.

A harmadik szám, a *Tücsökzene* darabjaival 1947. február utolsó napjaiban jelent meg. A *Független Újság* azonnal beszámol róla, az *Alföldi Újság* most is kedvezően nyilatkozik:³⁵ „Moldvay Győző és Vöröss István szívósan tovább szerkesztik ezt a vásárhelyi folyóiratot. Ha ők így fáradoznak, föl kell figyel-nünk rájuk.” A szám kiemelkedő értékeiként Szabó Lőrinc verseit és Koltay-Kastner Vajda Jánosról szóló tanulmányát említik. Erről a számról az akkor induló *Tiszatáj* is pozitív hangú ismertetést közöl. Többek közt ezt írja: „Rendkívül gazdag ez a szám és máris sikerült olyan írógárdát felvonultatni lapjain, amely vonzó hatást biztosít, s munkára ösztönzi az alföldi írókat, művészetet.”³⁶

Szinte a folyóirat nekrológjának tekinthető azonban már az a fanyar humorú jegyzet, (a *Független Újság* március 12-i számában), melynek szerzője a Délsziget fogalmat így definiálja: „Olyan sziget, amelyiken egy hajótörött költő várja az Olvasóközönség nevű segélyhajót, miközben a sziget omladozó part-jait az adósságok hullámai nyaldossák.”³⁷

A politikai nyomás és a szegénység mellett a „kiskönyvek” megszűnését nem kis részben a szerkesztőknek az a téves intenciója okozta, amit a *Független Újság* is szemükre vet egy baráti hangú bírálatban, hogy t. i.: fővárosi fórumot akarnak pótolni, fővárosi írókat közvetítenek, pedig a táj sajátos arculatát kellene tükrözniük az ország számára.³⁸

Utolsó számának megjelenése után a *Délsziget*, sajátos módon, nem szűnt meg azonnal, a folyóirat nélküli szerkesztőség 1947 végéig Délsziget Munka-közösség néven tovább működött. Irodalmi esteket szervezett, sőt tervbe vette a folyóirat újraélesztését is kibővített bázissal, területi alapon. Tavasszal a tragikusan korán elhunyt Vöröss István emlékestjét rendezték meg Vásárhe-lyen,³⁹ novemberben Szabó Lőrincet hívták meg vásárhelyi, makói és orosházi vendégszereplésre. Amint a *Független Újság*ból megtudjuk, ez utóbbi alkalom-mal szándékoztak megkezdeni az újraindulás előkészítő munkálatait. „A szomszéd városok támogatásával rövidesen újjáéledő Délsziget folyóirat mun-katársai ezzel az ünnepi esttel kezdik meg a lapindítás előkészítő munkáját, s ez ad különösebb jelentőséget a mai kulturális megmozdulásnak” — írja a lap. A tudósítás mellett egy Szabó Lőrincnek ajánlott műfordítást is közölnek, a Vásárhelyre látogatót költőt Pákozdy Ferenc Shelley: *Óda a nyugati szélhez* című művének fordításával üdvözölte.⁴⁰ Szabó Lőrinc egyhetes itt-tartózkodása

³⁵ *Megjelent az újabb Délsziget.* = FÜ 1947. márc. 1. 3. p. A Délsziget legfrissebb száma. = AÜ 1947. márc. 1. 4. p.

³⁶ *Tiszatáj*, 1947. I. 1., márc. Látófa. Folyóiratok. 65. p.

³⁷ Pusi [Puskás Tivadar]: Lőrinc és a kultúra. = FÜ 1947. márc. 12. 3. p.

³⁸ Garabonciás: Délsziget. = FÜ 1947. márc. 19. 2. p.

³⁹ Vöröss István emlékest. = AÜ 1947. máj. 4. 1. p. A Délsziget estje. = FU. 1947. máj. 4. 2. p. — A pénteki Vöröss István Emlékest. = FÜ. 1947. máj. 7. 2. p. — A Dél-sziget Vöröss István Emlékestjéről. — = FU 1947. máj. 11. 3. p. — Elmondásra kíván-kozik egyébként Vörössel kapcsolatban, hogy a 18 éves diákok Móricz Zsigmond és Németh László avatták költővé, amikor — közös vásárhelyi útjuk során — 1940. április 13-án együtt látogatták meg, s Móricz személyesen adta át neki a *Kelet Népe*ben megjelent verse honoráriumát. Németh László ekkori benyomása: „... Nem csak tehetséges, de művészi-leg is érett. Szűk kagylójában a Babits Mihály és Tóth Árpád zenéje dúdol tovább ...” (*Kiállítás Vásárhelyt.* Téli hadjárat. Bp. 1940. 53—57. p.)

⁴⁰ Szabó Lőrinc és a Makói Filharmóniai Társaság ünnepi estje ma 7 órakor a város-házán. Szabó Lőrincnek. Shelley: Óda a Nyugati Sélhez. Fordította Pákozdy Ferenc. = FÜ 1947. nov. 13. 4. p.

alatt találkozott Németh Lászlóval, aki a leánygimnáziumban egyik irodalom-óráját átengedte a költőnek.⁴¹ (Németh László előtt egyébként a háború idején ebben az egyházi leányiskolában, konviktusban az irodalmat két évig Szabó Magda tanította.)⁴² A mindhárom városban nagy sikert hozó irodalmi estről még beszámolnak a lapok, de ez egyben utolsó említése a *Délsziget*nek.⁴³ Sarkadi 1946-os kritikáját így sommázza:

„A Délsziget próbálkozásában nem az az érdekes, hogy mennyire tudnak feltétlen értéket adni a munkatársak. Sokkal inkább az, hogy úgy érezzük: olyan korhoz kezdünk jutni, amikor mégis kialakulnak a vidéki irodalmi góccok.”⁴⁴

A két munkáspárt egyesülése után egyre jobban kiütköztek a politikai vezetés ma már közismert hibái, a kultúrában is szűkösebb esztendőök következtek. A *Délsziget* után megszűnt anyagi, de főleg politikai okokból a *Puszták Népe* is, az országrész egyetlen kulturális orgánuma az 1947-ben indult *Tiszatáj* maradt. A szegedi folyóirat, érveket szolgáltatandó az adminisztratív intézkedésekhez, 1948 nyarán keményen elverte a port a kimúlás előtt álló *Puszták Népe*n, és — a több mint egy éve megszűnt *Délsziget*en. Kielezve felnagyítja bizonytalanságait, tévedéseit, a helyi(?) önképzőköri dilettantizmus kategóriájába utasította.⁴⁵ A mai *Tiszatáj* főszerkesztője, Vörös László 1978-ban így vélekedett:

„Ha áttekintjük a vidéken megjelenő folyóiratok felszabadulás utáni történetét, akkor legelőször is azt a tanulságot lehet levonni, hogy kezdetben ezek a lapok nem vidéken megjelenők, hanem vidékiek voltak. Kizárólag regionális alapon szerveződtek. Helyi szerzőket szóltattak meg, helyi témákról, jó melegágyat adva a provincializmusnak, amihez ekkor még a sematizmus is járult.”⁴⁶

Valószínűleg sok ilyen volt, de az általánosítással nem esünk-e magunk is a sematizálás hibájába? 1945 nem vasfüggöny, nem mechanikus határ, ami egyszer s mindenkorra elrekeszti a múlttal való kapcsolatot. A felszabadulás után induló vidéki irodalmi, kulturális orgánumok — szükségképpen — magukon viselték saját tájuk hagyományainak, de a korábbi nemzeti áramlatoknak, a magyar irodalmi hagyományoknak a jegyeit is, az új kérdések fölvetése mellett azok folytatói voltak. A *Délsziget* tekinthető például akár *Magyar Csillag*-reminiscenciának is. Több szerzője korábban ott publikált,⁴⁷ s tévedésükre a megváltozott társadalmi-politikai körülmények között ugyanazt az emelkedett, zárt humanizmust hirdették, mint Illyés „szekértáborá” a háború éve alatt. Szemükre is éppen azt vetették, hogy a táj arcának megmutatása helyett fővárosi írókat közvetítenek. Ez utóbbi tény viszont egyúttal kizárja a provincializmus, a regionális alapon való szerveződés lehetőségét.

⁴¹ A 24. sz. alatt hivatkozott emlékezés, 177. p.

⁴² Az *Abigél* forrásvidéke Debrecen mellett a vásárhelyi leánygimnázium. Vö. *Élet és Irodalom*, 1978. dec. 30. 4. p.

⁴³ Jól sikerült a Délsziget ünnepi estje. Szabó Lőrincet szívébe zárta Vásárhely. = FÜ. 1947. nov. 15. 3. p. — Szabó Lőrinc hazautazott Vásárhelyről. Jól sikerült a Délsziget makói és orosházi vendégszereplése is. = FÜ. 1947. nov. 18. 3. p.

⁴⁴ Mint a 16. sz.

⁴⁵ Keszi Imre: Vidéki folyóirataink problémái. = *Tiszatáj*, 1948. 8–9. sz. 265–270. p.

⁴⁶ ZELEI Miklós: *A Tiszatáj műhelyében*. = *Magyar Hírlap*, 1978. nov. 12. 8. p.

⁴⁷ Például Csorba Győző, Csordás Nagy Dezső, Pákozdy Ferenc, Takáts Gyula.

Hibáival együtt a magyar sajtótörténet, irodalomtörténet eredeti, sajátos színfoltja a *Délsziget* számos vonatkozásban értékes hagyománya. Fiatalos nagyzolással fővárosi folyóiratok szerepkörét vállalta, a népi írók közül azoknak próbált vásárhelyi fórumot adni, akik a háború, a felszabadulás után egy időre elszigetelődtek. A húszéves, tapasztalatlan szerkesztők vállalkozásának korai bukását elsősorban ez a tévedésük okozta, de hozzájárult „független széregségük” mellett ehhez az szemlélet is, amely éppen ekkor támadta a leghevesebben Németh Lászlót minden rendű és rangú hívével együtt. A vásárhelyi folyóirat érdeme, hogy megjelentette, munkára ösztönözte legnagyobb alkotóink néhányát, ezenkívül korai organizátorként, rövid életében is, a koalíciós időszak több fiatal tehetségének könnyítette meg az indulást.

KŐSZEGFALVY, FERENC

L'histoire de la revue „Délsziget” (1946–1947)

L'état économique et social de Hódmezővásárhely, grande ville de campagne sans industrie et grande propriétés, était inchangé et stagnant depuis le commencement du XXe siècle jusqu'à 1944. Après la libération, par suite du jaillissement des forces étouffées, la reconstruction spirituelle a commencé avec un pétitement extraordinaire. L'un des facteurs de ce pétitement était la revue *Délsziget* (L'Île du Midi), fondée par deux jeunes poètes, Győző Moldvay et István Vöröss, sortis de la Société Tornyai, pour faire concurrence à la revue de la Société, intitulée *Puszták Népe* (Le Peuple des Puszta). L'entreprise des deux jeunes hommes, politiquement inexperts et représentant des normes esthétiques plus hautes que l'«éducation des masses» de *Puszták Népe*, est, d'après notre opinion, une réminiscence spécifique de la revue *Magyar Csillag* (L'Étoile Hongroise), mais l'insistance unilatérale sur la primauté de la qualité, de la valeur était discutable parmi les circonstances historiques fondamentalement changées. Les rédacteurs — d'après leur propre définiton — ont voulu assurer un forum pour les écrivains populaires. L'entreprise poétique existait de l'octobre 1946 jusqu'au 1er mars 1947, les trois numéros parus ont assuré une possibilité de publication pour János Kodolányi (Nos 1 et 3), László Németh et Lőrinc Szabó, de ce dernier on a publié la 18e pièce de son cycle de poésie *Tücsökzene* (Musique de cigale). Un autre mérite principal de la revue consiste dans le fait qu'au cours de la courte période de sa parution, elle a donné du terrain à 85 ouvrages de 41 auteurs au début de leur carrière, et en une organisatrice précoce, elle était un facteur considérable de la réorganisation de la vie littéraire d'après la libération. L'histoire, l'existence même de *Délsziget* — malgré l'erreur des rédacteurs et les fautes de la revue — est une donnée importante à l'histoire littéraire et à l'histoire de presse de l'époque des «vents brillants».